

CĂRȚILE VECHI MAGHIARE DIN SECOLUL AL XVI-LEA ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII BATTHYANEUM DIN ALBA IULIA

Cartea și biblioteca nu pot îndeplini un rol decât într-o societate în care s-a înrădăcinat modul de comunicare bazat pe scris și citit.

Valorile spirituale create la noi în țară sunt rezultatul eforturilor conjugate ale naționalităților de aici, și împreună, ele constituie temelia culturii din România. Moștenirea culturală a României cuprinde și ceea ce populațiile maghiară și germană din Transilvania au creat de-a lungul veacurilor în domeniul culturii cărții și al tradițiilor bibliotecare, în scopul propriei lor culturi.

Cuvintele "ír" (scrie) și "betű" (literă) din limba maghiară, cât și originea tûrcă a scrierii vechi maghiare, dovedesc că strămoșii maghiarilor făcuseră cunoștință cu modul de comunicare în scris încă în stepele Rusiei¹.

Încă de la sfârșitul sec. al XI-lea, la Oradea, Alba Iulia și Cluj-Mănăstur s-au pus temeliiile atât ale unor scriptorii cât și ale unor biblioteci. În primele secole ale mileniului doi, bibliotecile mănăstirești cele mai importante trebuie să fi fost cea a călugărilor benedictini din Cluj-Mănăstur și cea a călugărilor premonstratenși din Dealul Orăzii².

Călugării dominicani și franciscani s-au situat la loc de frunte în cultura cărții maghiare din Transilvania. Începând din secolul al XIV-lea, cel mai remarcabil dintre autorii lor este Pelbartus de Themeswar, iar dintre biblioteci, cea mai însemnată este aceea a mănăstirii dominicane, înființată la Cluj în 1455 de către Iancu de Hunedoara³.

Totuși cele mai însemnate colecții maghiare, pe lângă cele europene din epoca scrisului de mână în Transilvania, nu s-au constituit în mănăstiri, ci la reședintele episcopale. Astfel se nasc bibliotecile din Oradea și Alba Iulia. În cursul celui de-al XV-lea secol, sub influența Reformei, în umbra scrierilor latinești, s-a înfiripat și scrierea în limba maghiară și au apărut și în bibliotecile mănăstirești primele creații literare în această limbă⁴.

Primele texte maghiare marginale au apărut tot în codexurile latine. Dintre cele mai vechi monumente de limbă maghiare păstrate pe teritoriul țării noastre fac parte așa numitele *Glose din Alba Iulia*, datate între 1310-1320, aflate în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia și *Glose din Târgu Mureș*, provenind din preajma anilor 1410, nu de mult timp descoperite⁵.

Răspândirea codicelor de limbă maghiară arată că și în sânul societății maghiare se consumase momentul hotărâtor din istoria culturii medievale: cunoașterea și utilizarea scrisului a ieșit din exclusivitatea preoțimii și s-a format o patură laică știutoare de carte.

Între timp a pășit pe drumul său triumfal și inovația tehnică cea mai însemnată a culturii umane: tiparul. Educarea publicului cititor laic și pregătirea întâlnirii sale cu noua tehnică s-a dovedit a fi rodul cel mai durabil al epocii scrisului de mână din istoria cărții. Cu toate că tiparnițele săsești, înființate în 1528 la Sibiu și în 1538 la Brașov, au dat la lumină și cărți în limba maghiară, cererea din ce în ce mai crescută a convins în scurtă vreme pe mai mulți tipografi să-și înzestreze atelierele în scopul scrierii prioritare a publicului cititor maghiar⁶.

Această politică editorială a fost urmată de tiparnița înființată la Cluj în 1549-1550, cea a familiei

¹ Jákó Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, Editura Kriterion, București, 1977, p.366-367; Németh Gyula, *A magyar rovásírás /Scrierea maghiară pe răboj/*, Budapeșt, 1934, p.25-31.

² Jákó Zsigmond, *op. cit.*, p.366.

³ *Ibidem*, p.367.

⁴ *Ibidem*, p.369.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p.374.

Heltaï, precum și de cea a familiei Hoffhalter care, între 1564 și 1574, a funcționat la Oradea și la Alba Iulia⁷.

Din totalul producției tiparnițelor transilvănene din secolul al XVI-lea, numărând 400 de cărți, 242 au apărut la cele 3 ateliere menționate mai sus. Din cele 242 de tipărituri, 134 erau maghiare și numai 103 latine, pe când 5 au apărut în limba germană (situația statistică este verificabilă cu bibliografia maghiară *RMNY = Tipărituri vechi maghiare*). Prima tipăritură în limba română a apărut tot la Sibiu în 1544 - *Catehismul românesc*, prin strădania tipografului Philippus Pictor sau Filip Moldoveanu.

Dintre cele 3 tiparnițe din secolul al XVI-lea ar trebui ca, pe baza nivelului artistic al tipăriturilor produse de ele, să fie puse pe locul întâi atelierele familiei Hoffhalter, alungată din Viena din cauza credinței protestante; totuși, adevărata personalitate conducătoare din epoca de vârf a tiparului maghiar este considerat Heltaï Gaspar. Acest preot al Clujului, de origine săsească⁸, a făcut din atelierul său cel mai productiv centru editorial de limbă maghiară din secolul al XVI-lea. 208 din totalul de 242 de tipărituri produse de cele trei tiparnițe menționate și 115 din cele 134 de cărți de limbă maghiară au ieșit din tipografia Heltaï. Practica acestei oficine a devenit modelul ortografic după care se orientau ceilalți tipografi maghiari transilvăneni și toți cei care scriau ungurește⁹.

Zguduirile reformei religioase au influențat producția tipografică. Cartea s-a dovedit a fi o armă periculoasă în mâna acelor care au știut-o exploata. Controlul presei a fost generalizat în 1571 de principele Ștefan Bathori, care a interzis tipărirea fără încuviințarea lui prealabilă a oricărui text și vânzarea pe teritoriul țării a cărților apărute în străinătate¹⁰. Tiparnițele de limbă maghiară au servit intereselor bisericii calvine și politicii culturale a principelui. Corespunzător acestor schimbări și centrul de greutate al tiparului maghiar din țară s-a transferat la Alba Iulia, reședința princiară, respectiv la Oradea, considerată ca un al doilea centru. În primul oraș, tipografia pusă în slujba Colegiului Academic a fost înființată în 1622 de Gabriel Bethlen, iar în Oradea, Ștefan Bethlen a fost acela care, în 1640, a înzestrat biserica și școala reformată de acolo cu bogate și frumoase materiale tipografice aduse din Olanda¹¹. Atelierul din Oradea prin ocuparea orașului de către turci, în 1660, a trebuit să ia calea pribegiei. După ce a circulat prin Sibiu și Criș, în 1668, instalația orădeană descompletată a fost dusă de principele Apaffy la Cluj. Unificând-o cu rămășițele tipografiei din Alba Iulia, care în 1658 fusese distrusă, în anul 1672 le-a dăruit pe amândouă Colegiului din Cluj și Colegiului Bethlen, mutat între timp la Aiud¹². Așa a ajuns Clujul să fie din nou centrul activității editoriale maghiare.

În perioada principatului transilvănean autonom, proprietarii celor mai importante biblioteci particulare nu mai erau numai persoane ecleziastice, ci și laice având în frunte chiar pe principii țării. Este caracteristic și faptul că în urma reformei bibliotecile n-au mai fost puse numai în slujba vieții ecleziastice, ci și a învățământului școlar.

Dintre bibliotecile ecleziastice catolice din Evul Mediu, numai cea din Șumuleu-Ciuc a supraviețuit reformei religioase. Această bibliotecă, împreună cu cea din Călugăreni întemeiată în 1635, a devenit în timpul principatului, un adevărat adăpost pentru zestrea de cărți, atât a catolicilor transilvăneni cât și a ceangăilor din Moldova¹³. Aceste biblioteci, cele mai vechi și caracteristice pentru cultura cărții din Secuime, sunt conservate în Muzeul din Miercurea Ciuc, respectiv în Biblioteca Teleki din Târgu Mureș.

Dintre bibliotecile principilor transilvăneni nu cunoaștem mai de aproape decât pe cea a lui Andrei Báthori, a lui Gheorghe Rákóczi I, și a fiului său Sigismund, ca și pe cea a lui Mihai Apaffy. Chiar dacă fondul acestora s-a risipit, ne putem forma o idee asupra componenței lui din vechile fragmente de

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p.375.

⁹ Fitz József, *A magyar könyv története 1711-ig // Istoria cărții maghiare până la 1711*, Magyar Helikon, Budapeșt, 1959, p.122.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Jáko Zsigmond, *op.cit.*, p.377.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p.378.

inventare. Colecția lui Andrei Báthori este cea care păstrează mai hotărât influența unei bibliofilii umaniste; Gheorghe Rákóczi I își împodobește cărțile preferate cu ferecături în argint.

O pierdere deosebit de mare o constituie faptul că, biblioteca lui Gabriel Bethlen, cea mai însemnată colecție princiară, s-a risipit în cea mai mare măsură¹⁴. Astfel că, a trebuit să treacă mai mult de un secol ca să se înființeze o altă bibliotecă (fig.1), la Alba Iulia, de data aceasta de către un episcop romano-catolic, Ignatius Batthyani (1741-1798), spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Încă din timpul când se afla la Roma, acesta a colecționat numeroase manuscrise vechi, codexuri și mai cu seamă incunabule, care au constituit primul fond al bibliotecii sale, găsimu-și adăpost în fosta biserică a trinitarienilor, ordin desființat în 1784¹⁵. Batthyani a achiziționat nenumărate cărți vechi - în special religioase - aflate pe la parohii; astfel au ajuns în fondul bibliotecii colecțiile plebaniei din Lőcse, manuscrisele prepoziției din Szepes, mai multe cărți de valoare din biblioteca călugărilor dominicani din Kassa, cât și a plebaniei din Bártfa. Din aceste biblioteci provin și faimoasele "cărți cu lanțuri"¹⁶.

Cea mai importantă creștere a fondului de carte a fost făcută în 1786, prin cumpărarea bibliotecii contelui Cristofor Migazzi, cardinal de Viena și episcop de Vác. De asemenea, prin desființarea ordinelor călugărilor iezuiți din Transilvania, episcopul preia valoroasele lor biblioteci. Fondul Bibliotecii Batthyaneum se îmbogățește și prin donațiile făcute de episcopi romano-catolici Fogarassy Mihály, Majláth Gusztáv, Kovács Miklos, și canonicii Buczy Emil și Beke Antal¹⁷.

Pe lângă cărțile religioase, romani, opere de științe naturale, geografie, astronomie, medicină, literatură, precum și manuscrise și incunabule. Printre cele mai prețioase sunt *Codex Aureus*, din secolul al IX-lea, scris pe timpul lui Carol cel Mare, *Codex Burgundus* (secolul al XV-lea), *Palia de la Orăștie* (1582) etc.

În centrul atenției noastre au stat tipăriturile provenind din Ungaria și țările vecine cu ea: România, anume Transilvania, Austria, Slovacia, dar și Elveția, Polonia, unde, în perioada postincunabulară, au apărut numeroase cărți în limba maghiară. Acestea, prin circulația lor firească, au ajuns în colecția episcopului Batthyáni. Astăzi, cărți vechi maghiare de secol XVI găsim în număr de 32 în Institutul Batthyaneum. Ele au fost tipărite de mari personalități ale secolului Reformei religioase, cum ar fi: Dávid Ferenc, Heltai Gáspár, Méliusz Juhász Péter, Monoszlóy András, Sylvester János, Szalaszegi György, Székely István, Telegdi Miklós, Tinódi, Werbőczy István.

Dintre acestea, am acordat o atenție deosebită următoarelor exemplare:

DICTIONARUL LUI CALEPINUS (fig.2), cu traduceri în 11 limbi, inclusiv în limba maghiară.

Fig.1. Interiorul Bibliotecii Batthyaneum

¹⁴ *Ibidem*, p.383.

¹⁵ *Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1957, p.57.

¹⁶ *Ibidem*, p.7.

¹⁷ *Ibidem*, p.8-10.

Acest dicționar a apărut la Basel în 1590. Din 39 de exemplare, 4 se găsesc în țară, la Cluj, București, Târgu Mureș, Alba Iulia (vezi *RMNY*). Conform însemnării de proprietate de pe foaia de titlu "Missionis Soc.Jes.Cibiniensis.1700", cartea a aparținut societății iezuite din Sibiu.

DÁVID FERENC, *ELSŐ RESZE AZ SZENT IRASNAC.. = PRIMA PARTE A SFINTEI SCRIPTURI*. A apărut la Alba Iulia în 1569, din 10 exemplare 7 se găsesc în țară: 1 la Alba Iulia, 4 la Cluj, 2 la Târgu Mureș. Din păcate, exemplarul nostru din Alba Iulia se păstrează doar în fragmente, în 8 foi extrase din lucrarea lui Geleji Katona Istvan, *Praeconium*, vol. 2. De la acest prim episcop al unitarienilor din Transilvania avem 3 cărți în total la Biblioteca Batthyaneum, toate pe teme religioase, mai bine zis polemice unitariene.

HELTAI GÁSPÁR, *CHRONICA AZ MAGYAROKNAK DOLGAIROL... = DESPRE FAPTELE UNGURILOR* (fig.3), apărută la Cluj în 1575, relatează istoria ungarilor de la părăsirea Sciției și așezarea lor în Câmpia Panonică, precum și luptele duse de ei pentru ocuparea acestei viitoare patrii. De la acest autor mai avem încă 6 lucrări păstrate în Biblioteca Batthyaneum: I, II, IV-a parte a *Sfintei Biblie*, o agendă evanghelică, o carte cu dialoguri pentru îmbunătățirea moravurilor și un *Nou Testament*. Pe foaia de titlu a acestei cărți avem 2 note de proprietate, de fapt, două nume: "Banffi Klara" și "Alexander Szekely Ab.Ano 1737", foștii proprietari ai cărții.

KÁROLYI GÁSPÁR, *SZENT BIBLIA = SFÎNTA BIBLIE* (fig.4), cunoscută și sub denumirea de *VIZSOLYI BIBLIA = BIBLIA din VIZSOLY*, tipărită în 1590 de MANTSKOVIT BALINT, este prima traducere integrală a unei *Biblie* în limba maghiară. Sunt 52 de exemplare, 14 păstrându-se în țară (Cluj, Alba Iulia, Târgu Mureș). În ceea ce privește notele de proprietate, trebuie menționat faptul că avem însemnări scrise de însăși mâna lui Gheorghe Rakoczi I (informație verificabilă în bibliografia maghiară Gyárfás Tihamér, *Batthyaneum*, 1913).

O lucrare importantă atât din punct de vedere istorico-juridic, cât și din punct de vedere istorico-documentar este lucrarea lui WERBÖCZY ISTVÁN, *MAGYAR DECRETUM, az Magyar es Erdely orszagnac törvény könyve = DECRETUL MAGHIAR, CODUL DE LEGI AL UNGARIEI ȘI TRANSILVANIEI* (fig.5), tipărită de Heltai Gáspár la Cluj, în 1571. Din 38 de exemplare, 17 găsim în țară (Alba Iulia, București, Cluj, Miercurea Ciuc, Odorhei, Sibiu, Târgu Mureș, Zalău). Pe ultima filă a corpului cărții avem o însemnare în limba latină: "Possessor huius libri primus Dnus Adamus Gerendi, dein Dnus et Perillustr. Michael Kardos sup. nobilis de Vincz". Din această însemnare reiese faptul că posesorii acestei cărți au fost Adamus Gerendi și Michael Kardos, nobil superior de Vinț.

O altă lucrare este: *WERBÖCZY-WERES BALAZS, Magyar Decretum, kyt Weres Balas a deakbol tudni illik, a Werbewczy Istvan Decretomabol, melyet tripartitomnak neveznek, Magyarra fordítot = Decretul maghiar tradus în limba maghiară de către Weres Balazs*, numit *TRIPARTITUM*, tipărit în Debrecen în 1565 de către Raphael Hoffhalter. Din 16 exemplare doar 4 se păstrează în țară (unul la Alba Iulia, două la Cluj și unul la Târgu Mureș). Avem o singură notă de proprietate: "Ex libris Egr.Martini Nemethy dono datus a Dno. Laboly die 4. 7-bris 1720."

Din notele de proprietate reiese faptul că aceste cărți au ajuns în fondul bibliotecii fie prin donații ale unor persoane laice și ecleziastice, fie în urma desființării a unor ordine călugărești de către Iosif al II-lea. Astfel avem cărți provenind de la Societatea Iezuită din Sibiu, din Biblioteca Seminarului Teologic, de la Episcopia din Alba Iulia, Colegiul Iezuit din Cluj, Societatea Iezuită din Viena, Ordinul Sf. Paul din Teiuș, Clerul din Haromszék (Treiscaune), Biblioteca Ordinului Trinitarienilor. Conform centrelor tipografice, am constatat că cea mai mare parte a cărților maghiare din secolul al XVI-lea aflate în Biblioteca Batthyaneum s-au tipărit în tipografia lui Heltai la Cluj, sunt 12 din totalul de 32, încă o dovadă a importanței din punct de vedere cultural al Clujului în acea vreme.

- la Trnava (Slovacia) - 7 cărți
- la Debrecen - 3 cărți
- la Oradea - 2 cărți
- la Viena - 2 cărți
- la Sárovar-Ujsziget - 1
- la Schützling - 1
- la Krakowia - 1
- la Vizsoly - 1

- la Basel - 1
- la Alba Iulia - 1

Tipăriturile maghiare cercetate în acest context dau dovada prezenței lor în diferite cercuri intelectuale din Transilvania și țările vecine aparținătoare aceluiași mediu cultural. Ex-librisurile păstrate dovedesc utilizarea lor în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea de profesorii colegiilor sau de studenții lor. Astăzi, înglobate în fondul enciclopedic al Bibliotecii Batthyaneum contribuie la completarea și reconstituirea istoriei culturii Transilvaniei din secolele XVI-XVIII.

CSALLA RITA

Universitatea "1 Decembrie 1918"

Alba Iulia

ANEXA

LISTA TIPĂRITURILOR MAGHIARE DIN SECOLUL AL XVI-LEA ÎN BIBLIOTECA BATTHYANEUM

1. AGENDARIUS. //LIBER CONTI//NENS RITVS ET CAERE//MONIAS, QVIBUS IN ADMINISTRAN//dis Sacramentis, benedictionibus, s alijs //qui busdam Ecclesiasticis functionibus, //parochi, s alij curati, in Dioecesis//prouincia Strigoniensi vtuntur, // a nouo impressus.// QVIBUS ADDITAE SVNT.//LINGVA VERNACVLA, PIAE ET CA-//tholicae aliquot exhortationes, ad eos, qui//vtuntur Sacramentis, s qui eorum admi-//nistrationi intersunt. //Quorum omnium Cathalogum versa pa-//gella inuenies. //TIRNAVIAE ANNO DOMINI//M.D.X.CVI. [1596]; 4° (19x14).

2. AMBROSIUS CALEPINUS, AMBROSII//CALEPINI DICTIONA-//RIVM VNDECIM//LINGVARVM//IAM POSTREMO ACCV//RATA EMENDATIONE, ATQVE INFINITO-//rum locorum augmentatione, collectis ex bonorum authorum monumentis, //certis et expreis syllabarum quantitatis notis, omniumqua vocum significatio-//nibus, flosculis, loquendi formis, proverbialibus sententiis, cateriso ad Latini//sermonis proprietatem, elegantiam, et copiam pertinentibus rebus, quanta//maxima fide ac diligentia fieri potuit ita exornatum, uthactenus//studiosorum usibus accommodatus//non prodierit. //Respondent autem LATINIS vocabulis.//HEBRAICA, BELGICA, //GRAECA, HISPANICA, //GALLICA, POLONICA, //ITALICA, //VNGARICA, //GERMANICA, ANGLICA//ONOMASTICVM//vero: hoc est, propriorum nominum, Re-//gionum, Gentium, Urbium, Montium, Fluminum, Ho-//minum, et similium catalogum, maxima etiam acces-//sione locupletatum, et praecipuarum rerum Ger-//manica explanatione illustratum, seor-//sim adjunximus. //CVM GRATIA ET PRIVILEGIO//Imperatorio. //BASILEAE. //PER SEBASTIANVM//HENRIC PETRI//1590. 2° (36x22).

3. DÁVID FERENC, ELSŐ RESZE AZ SZENT IRASNAC KÜLEN KÜLEN RESZEIBÖL VÖT PREDICACIOCNAC AZ ATYA ISTENRÖL, ENNEC KEDIG AZ Ö FIAROL AZ IHESVS CHRISTVSROL ES AZ MI ÖRÖCSEGÜNGNEC PECZETIRÖL AZ SZ.LELECRÖL. IRATATTAK DAVID FERENCZTÖL, AZ MEGFESÜLT IHESVS CHRISTVSNAC SZOLGAIATOL. (ALBAE IULIAE MDLXIX) [1569]. 2° (27x19).

4. DÁVID FERENC, AZ EGY Ö MAGÁTOL//VALO FELSÉGES ISTEN-//RÖL, ES AZ Ö IGAZ FIA-//rol, a Nazareti Iesusrol, az igaz Messiasrol, A//Szent írásbol vöt Vallastétel: Mellyben a//Papánac és a Papazoknac minden//okoskodassoc és hamis magya//razattoc meg feitetnec. //DAVID Ferencztöl, a megfeszített Ie//sus Christusnac szogaiatol//irattatot. //COLOSVAROT. //M.D.LXXI. [1571] esztendőben. // 4° (20x15).

5. DÁVID FERENC, AZ EGY ATTYA//ISTENNEC, ES AZ Ö ALDOT//SZENT FIANAC, AZ JESVS CHRISTVSNAC//Istenségekröl igaz vallastétel, a Prophetác és // Apostoloknac irassinac igaz folyása//szerént irattatot. //DAVID Ferencztöl, a megfeszített Jes//sus Christusnac szogaiatol. //Caroli Peternecc, és Melius Peternecc ockos-//kodassinac ellene vetett. //PSALM.LXXI. //Ne legyen üdegen Istened, Es más I-//stent ne tisztelly. //COLOSVAROT. //M.D.LXXI. [1571] esztendőben. 4° (20x15).

6. HELTAI GÁSPÁR, [A BIBLIANAC ELSŐ RESZE, AZ AZ MOSESNEC ÖTT KÖNYUE, mely magyar nyelwre fordittatot a régi es igaz szent könyuekből. Colosvarba 1551 (HELTAI es HOFFGREFF)]. 4° (19x14).

7. HELTAI GÁSPÁR, [BIBLIANAC MASODIC resze, mellybe e következő szent írásnac historiás könyuei vadnac be foglalva tudni illic: 1. Josue hertzegnec könyue, 2. A bírákrol valo könyue, 3. A Ruth asszonnac könyue, 4. Samuelnec első könyue, 5. Samuelnec másodoc könyue, 6. A Királyokrol valo első könyw, 7. A Királyokrol valo másodoc könyw. Mellyeket meg tolmáczott, és magyar nyelwre forditot a régi és igaz szent

könyvekből: HELTAI GÁSPÁR. COLOSVAROT 1565]. 4° (19x15).

8. HELTAI GÁSPÁR, [A BIBLIANAC negyedik része, az az a prophetaknac irasoc, melyec magyar nyelwre fordittat, a régi es igaz szent könyvekből. Colosvarba 1552 (Heltai es Hoffgreff György)]. 4° (19x14).

9. HELTAI GÁSPÁR, A RESZEG-//SEGNEC ES TOBZO-//dásnac veszedelmes //voltáról való // Dialogus//HELTAI GÁSPÁR//Colosuári plebanos al-//tal szerzetet. //COLOSVARBA. //1552. 8° (15x9).

10. HELTAI GÁSPÁR, AGENDA //AZ AZ //SZENTEGYHAZI//Chelekedetec, Mellyeket kö-//uet nec közenségesképpen//a Keresztyéni Ministerec//es Lelkipásztoroc. //Vyonna nyomtattatott. //Cum gratia et Privilegio Serenissimarum//Maiestatum Regiarum Hungariae. COLOSVARBA//1559. 4° (19x14).

11. HELTAI GÁSPÁR, [A JESVS CHRISTVSNAC WY TESTAMENTOMA magyar nyelwre fordítot, a régi igaz és szent könyvekből...Colosvarot M.D.LXII (1562)]. 4° (18x13).

12. HELTAI GÁSPÁR, CHRONICA// AZ MAGYAROK-//NAK DOLGAIROL:MINT//jöttek ki a nagy Scythiából Pa-//noniában:és mint foglalták ma-//goknak az Országot: és mint bir-//ták aszt Herczegről Herczegre, //és Királyokrol Királyokra, nagy// sok tusakodásokkal, és számtalan//sok viadallyokkal. //Mellyett//HELTAI GÁSPÁR//megh irta Magyar nyelven, és ez//renbe hozta, az Bonfinius Antal-//nak nagy könyvéből, és egyéb Historiás//könyvekből, nem kitsin munkával.[Cluj], [1575]. 2° (29x20).

13. KÁROLYI GÁSPÁR, SZENT// BIBLIA// AZ AZ //ISTENNEC O ES WY//TESTAMENVMANAC//PROPHÉTÁK ES APOSTOLOC//által megíratott Szent könyvei//MAGYAR NYELWRE FORDITTA//tott egészen és wijonna, Az Istennek Magyar-//országban való Anya Szent Egyháza//nak épülésére. //VISOLBAN. //NYOMTATTATOTT MANTSKOVIT BALINT ALTAL//MDXC. Bodog aszszony huanac 10.napján. [1590]. 2° (29x21).

14. PETRVS MELIVS, A SZENT IOB//KÖNYVENEK A SIDO NIE-//LVBÖL, ES A BÖLCZ MAGYARA-//ZOK fordításából, igazán való fordí-//tása Magiar nielure. //VARADON//Niomtattatott, Raphael Hoffhalter által.M.D.LXV. [1565]. 4° (20x15).

15. PETRVS MELIVS, AZ ARAN TAMAS ha-//MIS ES ERETNEC TEVELGESI-//nec es egyeb soc teuelgéseknec mellyec mostan//az elfordult feió emberek közöt eláratannac, meg//hamissítási, a derec Szentirásból es a régi Szentí-//ras magarázo Doctoroknac irasokból, a Debre-//tzeni Tanított által, ki uolt Szent Andras napian es//Karacson Huanac 1.11.12.13. es 14 napian, az //egesz Keresztyeni gyülekezet elöt, Chri-//stus Vruc születése utan//ennyi esztendő-//ben. //1561//Debretzömbe nyomtatott Anno M.D.LXII.[1562]. 4° (20x15).

16. PETRVS MELIVS, AZ SZENT IA-//nosnac tött ielenes-//NEC IGAZ ES IRAS SZERINT//való magyarazasa predikatioc szerint, //a iambor bölcz es tudos emberek //irasabol szerzetetett. //Melius Peter által. //VARADON. //ANNO M.D.LXVIII. [1568]. 4° (20x15).

17. MELIVS PETRVS, [AZ KET Samvel könyveinek es az ket Kirali könyveknek az sido nielvnek igassagabol es az igaz es bölcz magiarazok fordításabol igazan való fordítása magyar nielure, Debreczenbe, M.D.LXV. Raphael Hoffhalter. [1565]. 2° (30x20).

18. MONOSZLOY ANDRÁS, APOLOGIA//A KÖZÖNSEGES//KERESTYENHITA-//GAZATINAC:ES AZ ANYA-//SZENTEGYHAZ BIZONYOS FŐ VALLASI-//nac oltalma, DAVID JANOS feletele ellen, ki ellenzette//Telegdi Miklos, Peechi Pispöc irasat, melyben nem //akarta Luthernek vallását venni.//IRATOT MONOSLAI ANDRASTOL, //Posoni praepostol.//NYOMTATOT NAGYSZOMBATBA M.D.//LXXXVIII.esztendőbe.//[1588]. 4° (20x15).

19. MONOSZLOY ANDRÁS, DE CVLTV //IMAGINVM.//AZ IDVÖSSE-//GRE INTÖ KEPEK-//NEC TISZTELETIRÖL VA-//LO, IGAZ TVDOMANY. Iratot, //MONOSZLOI ANDRASTOL//Posoni Praepostol. //NAGYSZOMBATBA, //M.D.LXXXIX. //1589]. 4° (20x15).

20. MONOSZLOY ANDRÁS, DE INVOCATIONE, ET VE-//NERATIONE SANCTORVM. //AZ SZENTEK-//NEK HOZANC VA-//LO SEGETSEGEKRÜL HASZ-//NOS KÖNYÜ AZ KERESZTYENEK-//nec igaz hitben való épületekért. //MOST IRATATOT, //MONOSLOI ANDRASTVL//Posoni Praepostol. //NAGYSZOMBATBA NYOM-//TATTATOTT ANNO M.D.//LXXXIX. //1589]. 4° (21x16).

21. SYLVESTER JÁNOS, [VY TESTAMENTUM magyar nyelwen, mellyet az görög és diak nyelvből vyonna fordíttank, az magyar nipnek keresztyen hűtben való ippülisire. (Vyszighetben 1541)]. 4° (20x15).

22. SYLVESTER JÁNOS, VI TESTA-//MENTVM MAGIAR//nieluen: meli, az Görög, es Diak //nieluböl reghen Siluester Janos //által fordíttatott. //MAST MASODCZOR MEGIGAZIT-//tatot es wijonna kiniomtattatott. //AZ FÖLSEGES ROMAI CZA-//szar kegielmes engedelmeből. //BECZBEN STAIN HO//fer Gaspar által, 1574.esz-//tendőben.//. 4° (20x15).

23. SZALASZEGI GYÖRGY, [HETETSZAKA MINDENNAPRA MEGH irattatott imadsagok, kik öszüő szerzetettének Auenarius Janos doctor által, fordeitattanak pedig magiarra Szalaszegi Giörgi praedicator által. (Siczben) M D C X III (1593)]. 12° (13x7).

24. SZÉKELY ISTVÁN, [Chronica ez vilagnac yeles dolgairol. Szekel(y) Estvan. Craccoba. M D L I X [recte 1559] Striykoniai Lazar]. 4° (18x14).

25. TELEGDI MIKLOS, AZ EVAN-//GELIOMOK-//NAC, MELYEKET VASARNA-//POKON, ES EGYEB INNEPEKEN//esztendoe által, az Anyaszentegyhazba ol-//uasni es predicalni szoktanac, //magyarazattyanc//ELSEO RESZE. //Mely magaba foglallya az Aduentül fogua Husue//tig valo vasarnapi Euangeliomokat, egynehany egyeb//innepeknec (kiknec szamat megtalalod ezt e leuelet el//fordetuan) Euangeliominal,

MIKLOSTVL//ESZTERGAMI PRAEPOSTVL. //Bechbe Apffl Mihaly nyomtatta, az felseges Romai// Chaszarnac kegyelmes engedelmebol//M.D.LXXVII.esztendoebe. [1577]. 4° (21x16).

26. TELEGDI MIKLOS. //AZ EVANGELI-//OMOKNAC, MELYEKET VA-//SARNAPOKON, ES EGYEB INNEPEKEN ESZ-//TENDŐ ALTAL, AZ ANYASZENTEGY-//hazban oluasni es Praedicallani szok-//tanac, Magarazattyanc. //MASODIC RESZE. //MELY MAGABAN FOG LALLYA, HVSVETTTVL FOGVA, AD-//VENTIG VALO VASARNAPI EVANGELIOMOKAT//egy nehany egyeb innepeknec, (mellyeknec szamat meg//talalod, ezt e leuelet el fordetuan) Euange-//liominal, egytembe. //JRATOT TELEGDI MIK-//lostul, Esztergami praepostul. //NYOMTATTATOT NAGYSZOM-//BATBAN, AZ FELSEGES ROMAI CHASZAR-//nac Kegyelmes engedelmebol, vgyan azon//Telegdi Miklos hazanal. //M.D.LXXVIII. Esztendőben. // [1578]. 4° (21x16).

27. *Ibidem* (23x16).

28. TELEGDI MIKLOS, AZ EVANGEL-//OMOKNAC, MELYEKET VA-//SARNAPOKON, ES EGYEB INNEPEKEN ESZ-//TENDŐ ALTAL, AZ ANYASZENTEGYHAZ-//ban oluasni es praedicallani szoktanac. //Magyarazattyanc. //HARMADIC RESZE. //MELY MAGABÁ FOG//LALLYA A SZENTEC INNEPI-//re ualo Euangeliomokat. //JRATOT TELEGDI//Miklostul Peechi Pispöktül//. NYOMTATTATOT NAGY SZOM-//BATBA, VGYAN AZON TELEGDI MIKLOS//hazanal. A felseges Romai Chaszar-//nac engedelmebol.//[1580]. 4° (17x13).

29. [TINODI, CANCIONALE, az az historias enekes könyw, melyben külemb külemb féle szép löt dolgoc vadnac nyomtatua a magyar királyokrol és egyéb szép löt dolgokrol, gyönyörűségessce oluasásra és halgatásra. (Heltai Gáspár). Colosvarot 1574 Heltai (és Heltai Gáspárné)]. 4°, (20x15).

30. WERBÖCZY ISTVAN, [MAGYAR DECRETVM, az az Magyar és Erdely országnac törvény könyue. Heltai Gáspártol wyonnan meg nyomtattot Colosvarot 1571]. 4° (20x16).

31. WERBÖCZI-WERES BALAZS, MAGYAR// DECRETVM, KYT WE//RES BALAS A DEAKBOL//tudni illik, a WERBEWCZY IS//TWAN Decretomabol, melyet//tripartitomnak neweznek, //Magyarra forditot. //VADNAC TOVABBA EZ DE-//cretomnak elötte egy nehany iroth articulusok, //kyket azon VERES BALAS a regi Ki//ralyok Decretomibol törüynhez valo ieles //dolgokat, kyszedegeth. //DEBRECEN//be nyomtattatott Ra-//phael hoffhalter által. //M.D.LXV. [1565]. 2° (30x20).

32. [WENDELINUS Marcus Fridericus, ..., -nak, a Keresztyen Isteni tudomanyrol irott ket könyvei... Magyar nyelvre fordittanak. Apafi Mihály ... által. Kolozsvár, 1574]. (20x15).

Bibliografia de identificare a tipăriturilor:

RMNY = Régi Magyarországi Nyomtatványok

RMK = Régi Magyar Könyvtár

OLD HUNGARIAN BOOKS FROM THE 16TH CENTURY IN COLLECTIONS OF THE BATTHYANEUM LIBRARY FROM ALBA IULIA

SUMMARY

In order to understand one of the oldest elements of the human culture - the book - it is necessary to know its evolution from the first inscriptions on slabs to the paper that forms the present-day books.

The writing, the first fixed thoughts of mankind, have an age of more than five millenia, and the printing instruments are known for only five centuries and a half.

The spiritual values created in our country are the result of the united efforts of all the nationalities who live here, and they all together make up the basis of the Romanian culture.

Starting with the purpose to add another link to the chain of book-evolution, we chose the 16th century, a period of religious reforms, that stimulated the national languages to appear in the lectures of the lay social strata.

Consequently, in our multiethnic society native language culture of every nation began to appear. This study proposes an attentive analysis of a nucleus from the rich typographical production in the 16th century that came out after Martin Luther's Reform.

One of the conditions was to translate the Holy Scripture in order to make it understandable for every man. In Transylvania, a province inhabited by three basic nations - Romanian, Hungarian, Saxon - from now on there began to appear the first printing offices that will bring out countless publications in Latin, Slavonic, and also in Hungarian, Roumanian and German.

We paid special attention to 32 books from this reminded century that were printed in the Hungarian language in Transylvania, Hungary, Austria and also in Slovakia. These works belong to one of the greatest book-collections in Central Europe, the collection of the Batthyaneum Library, wich was founded in 1784 by the Romano-Catholic Bishop of Transylvania, Ignatius Batthyani.

EXPLANATION OF FIGURES

- Fig. 1. The interior of Batthyaneum Library.
- Fig. 2. The title page of Calepinus' Dictionary.
- Fig. 3. The title page of Heltai Gáspár's work, *Chronica Az magyaroknak dolgairol*
- Fig. 4. The tab of Karolyi Gáspár's *Holy Bible*.
- Fig. 5. The title page of Werböczy's *Tripartitum*.